

POLICY PAPER BR. 3 | OKTOBAR 2021.

TERENSKI RAD I NASILNI EKSTREMIZAM

Autor: Morten Bøås

Norveški institut za međunarodne poslove (NUPI)
mbo@nupi.no

Morten Bøås je profesor istraživač na Norveškom institutu za međunarodne poslove. Bavi se pitanjima konflikta, pobuna i izgradnje država u Africi i na Bliskom Istoku te je obavljao terenski rad na nekoliko različitih mjesta na afričkom kontinentu. Bøås je vodio veliki broj istraživačkih projekata koji su finansirana izvana a trenutno je glavni istraživač u Projektu PREVEX – Sprječavanje nasilnog ekstremizma na Balkanu i u široj regiji Bliskog Istoka i Sjeverne Afrike koji se realizira u okviru Programa Horizon 2020 a finansira ga Evropska komisija. Bøåsove najnovije publikacije su: *Africa's Insurgents: Navigating an Evolving Landscape*, Lynne Rienner, 2017 (sa Kevinom Dunnom) and *Doing Fieldwork in Areas of International Intervention: a Guide to Research in Violent and Closed Contexts*, Bristol University Press, 2020 (sa Berit Bliesemann de Guevara).

Norveška ambasada u Bosni i Hercegovini (BIH) podržala je izradu ovog policy papira. Stavovi i mišljenja izneseni u ovom tekstu su autorski i ne predstavljaju izričite stavove i mišljenja donatora.

UVOD

Nasilni ekstremizam je zahtjevna tema za istraživanje a jednako je izazovno obavljati terenski rad u područjima pogođenim nasilnim ekstremističkim ideologijama. Razlozi za to su brojni, a ovaj rad **će se pozabaviti** nekim od najozbiljnijih izazova na osnovu autorovih ličnih iskustava iz istraživanja i terenskog rada u nasilnim i opasnim okruženjima.

Nažalost, ne postoji jedinstven recept za bezbjedan, etički i uspješan terenski rad niti se mi možemo pripremiti za sve situacije koje bi se moglo desiti pri obavljanju terenskog rada u područjima pogođenim nasilnim ekstremističkim idejama ili među akterima koji su takve ideje prihvatili. Mada nas svi tipovi istraživačkog rada, bilo da su zasnovani na terenskom radu ili ne, na jedan ili drugi način suočavaju sa pitanjima etike ili rizika. Međutim, u radu u nasilnim kontekstima gdje su prisutne ekstremističke ideje to postaje vrlo očito. Istraživanje na nasilnim i opasnim mjestima je komplicirano i terenski rad koji uz njega ide često podrazumijeva konfuziju, neuspjehe i greške, dok istovremeno od istraživača zahtijeva kreativnost, fleksibilnost i refleksivnost.

Postoji nekoliko teških pitanja koja trebamo sami sebi postaviti prije, tokom i nakon terenskog rada na nasilnim i politički nesigurnim mjestima. U ovom radu ja ću govoriti koliko god je moguće pošteno o tome kako sam se ja u prošlosti nosio sa praktičnim i etičkim izazovima rada na terenu na nesigurnim mjestima i kakav je efekat to imalo na moj rad u zemljama Sahela, kao što je Mali, gdje su religijske ekstremističke ideje u obliku selefijskog džihadizma bile izvor inspiracije za nekoliko pobuna. Baviti ću se pitanjima koja se tiču lične sigurnosti istraživača i njihovih sagovornika na terenu – uključujući anonimnost doušnika, poziciju istraživača, i kako možemo osmisliti i generirati metode terenskog istraživanja koje pružaju sigurnost za istraživače kao i za njihove sagovornike, a da se ne kompromitiraju kvalitet podataka i etički standardi.

Ovaj rad stoga nije tek još jedna rasprava o tehničkim specifičnostima određenih istraživačkih metoda niti da li se ciljevi istraživanja najbolje postižu kroz kvalitativni ili kvantitativni pristup. Umjesto toga, moj fokus je na haotičnim realnostima terenskog rada na nasilnim mjestima. Jednostavno nije moguće ponuditi recept za siguran, etičan i uspješan terenski rad, ali mi možemo učiti iz iskustava, a posebno iz grešaka koje napravimo. Ovo je stoga jedan pokušaj da se razmotre neke od grešaka koje sam ja napravio tokom terenskog rada i da se definiiraju neke dileme terenskog rada na nasilnim mjestima o nasilnim ekstremističkim ideologijama i onima koji ih podržavaju – dileme za koje se mi pripremimo, ali koje, bez obzira na ono u šta neki etički istraživački odbori, čini se, vjeruju, mi ne možemo jednostavno razriješiti jednom i zasvagda. To znači da ću izvjesno vrijeme posvetiti tome šta treba a šta ne treba činiti, ali ću se uglavnom fokusirati na „znak upitnika“ jer tu se kriju najteži izazovi, pri čemu treba reći da nije lako biti svjestan gdje su te dileme locirane.

ISTRAŽIVANJE NASILNOG EKSTREMIZMA

Mada svaki istraživački rad koji se obavlja na terenu u nasilnim okruženjima može biti opasan i mada ga prati cijeli niz etičkih izazova i sigurnosnih rizika, raditi na istraživanju nasilnih ekstremističkih ideja i aktera posebno je izazovno. Razlog je to što nasilni ekstremizam nije kodificiran u međunarodnom pravu, a čak i Plan akcije generalnog sekretara Ujedinjenih nacija (vidjeti UNGS 2016.) navodi da je to raznolik fenomen bez jasnih definicija. Doista, unatoč tome što se u diskursima o sigurnosti široko koristi, koncept nasilnog ekstremizma nema preciznu definiciju u međunarodnoj kodifikaciji; upravo kao što je bio slučaj sa 'radikalizacijom' i 'terorizmom', za koje je nasilni ekstremizam kao koncept trebao da bude zamjena, odnosno pojam koji ih obogaćuje. To znači da istraživači trebaju krajnje pažljivo prakticirati dubinsku analizu pošto odsustvo jasne definicije nasilnog ekstremizma utire put zloupotrebi ljudskih prava, budući da autoritarni režimi potencijalno eksploatiraju tu dvosmislenost kako bi delegitimizirali političke protivnike.

U skorijim radovima također se naglašava da su narativi, okviri i politike koji se odnose na radikalizaciju ili na nasilni ekstremizam još uvijek loše definirani i neprecizni (Schmid 2013.), pošto fluktuiraju između kognitivnih (Kepel 2005.) i biheviorističkih (Neumann 2006; UNDP 2017.) epistemologija. U praksi, ova ambivalentnost je doprinijela preovlađujućim politikama koje su vodile u kriminalizaciju nenasilnih grupa i stigmatizaciju cijelih zajednica koje se smatraju 'rizičnim' (Kundnani 2012; Heath-Kelly 2017.). Naprimjer, današnji popularni diskurs u Maliju u vezi sa mladim stočarima iz plemena Fulani u Sahelu kao ljudima koji su naročito skloni da se priključuju oružanim džihadističkim pokretima pokazuje itekako dobro koliko to može biti kontraproduktivno, a u ovom slučaju dovesti i do nasilnih, neselektivnih odgovora države (vidjeti Ba i Bøås 2017.).

Nadalje, većina teorija o nasilnom ekstremizmu oslanja se na apstraktne zapadnjačke modele (Macaluso 2016), koji nemaju senzibiliteta prema lokalnom kontekstu što znači da oni ne razumiju lokalne specifičnosti (Coolsaet 2016). Osigurati da istraživanje koje se radi ima senzibiliteta prema kontekstu je stoga ključ za etički ispravno istraživanje, mada ne i garancija.

Senzibilitet prema kontekstu

Istraživanje koje odlikuje senzibilitet prema kontekstu može zavisiti od niza faktora, uključujući detaljnu analizu situacije na terenu na osnovu prethodnog istraživačkog rada koji se oslanja na svu raspoloživu literaturu. Usto, korisno polazište je fokusirati se na mikrodinamiku mobilizacije i demobilizacije u političkim aktivnostima i političkom nasilju (Della-Porta i LaFree 2013.); odnosno na primjenu nasilja nadahnutog ili opravdanog ideološkim ili religijskim diskursom, u težnji za ostvarivanjem nekog političkog cilja. To znači da treba da razumijemo nasilni ekstremizam kao nasilje koje ima političku i/ili religijsku agendu. To podrazumijeva da akteri nasilnog ekstremizma mogu biti uključeni u kriminalne aktivnosti na lokalnom, državnom ili prekograničnom nivou, taj angažman nije njihova jedina motivacija.

Što se tiče radikalizacije, treba praviti distinkciju između leaderskih kadrova i podrške grupama

koje zagovaraju takve ideje (vidjeti Utas i Vigh 2017). Razumijevanje radikalizacije treba povezivati ne samo sa religijskim idejama ili nekom drugom ideologijom, već i sa životnim prilikama i političkim mogućnostima koje su date tim ljudima. To također znači zauzimanje jasnog stava protiv rada na nasilnom ekstremizmu i radikalizaciji koji je zasnovan na teorijama mentalne transformacije (vidjeti Silber i Bhatt 2007; Horgan 2008; Borum 2011), gdje neki vid već prisutnog razočaranja ili nezadovoljstva vodi do više kontakta sa, i uključivanja u radikalizirano okruženje, što na kraju rezultira potpunom predanošću ciljevima nasilne ekstremističke grupe (vidjeti Silber i Bhatt 2007). Potencijalno radikalna osoba se potom doživljava kao neko ko je potpuno zaokupljen i predan radikalnoj ideji te se time od nezadovoljnika pretvorio u opasnog pojedinca.

Umjesto toga, konstruktivniji fokus u istraživanju nasilnog ekstremizma bio bi da u okruženju društvenih i političkih tenzija, brze društvene promjene i stvarnih i/ili percipiranih teških uslova života, mnogi ljudi mogu doživjeti snažan osjećaj čuđenja, zbunjenosti i neizvjesnosti. U izvjesnim okolnostima – u odlučujućem momentu – to stanje neizvjesnosti, koje graniči sa socijalnom egzistencijalnom tjeskobom, može biti zamijenjeno ‘potpunom izvjesnošću’: ubjeđenjem da je sadašnje stanje konfuzije, neizvjesnosti i anksioznosti izazvano nečim ili nekim, i ako bi se samo to nešto ili neko moglo kontrolirati, ukloniti, protjerati ili iskorijeniti, društveni poredak i blagostanje bi se ponovo uspostavili (vidjeti Bøås i Dunn 2013.). Razumjeti šta je to izaziva da se u nekim slučajevima to dešava a u nekima ne, čak i ako egzistiraju u relativno sličnim okruženjima koja omogućavaju pojavu ekstremizma, treba da bude ključni zadatak prilikom terenskog istraživanja nasilnog ekstremizma.

TERENSKI RAD U PODRUČJIMA GDJE SU PRISUTNE NASILNE EKSTREMISTIČKE GRUPE

Istraživanje nasilja dok ono traje svugdje je izazovno, a posebno u inostranstvu jer to obično zahtijeva oslanjanje na lokalne kontakte, istraživače i saradnike. Kao član zajednice globalno mobilnih istraživača konflikta—onih koji uglavnom žive u Evropi ili Sjevernoj Americi—ja uveliko zavisim od tih osoba. To posebno važi za moje istraživanje u Sahelu, gdje je bilo gotovo nemoguće da sam odem u područja zahvaćena konfliktom zbog visokog nivoa nesigurnosti, i tad je pitanje povjerenja u lokalne posrednike od suštinske važnosti, i u pogledu akademske karijere, ali podjednako važno zbog lične sigurnosti (Bøås, Jennings i Shaw 2006.). U veoma nesigurnom kontekstu, kome mi možemo vjerovati u pogledu podataka i informacija? Kome možemo vjerovati da će nam dati dobar savjet u vezi sa sigurnošću? I kako novac utječe na naše odnose u toku istraživanja?

Ta pitanja su konstantan dio svakodnevnih pregovora u istraživanju konflikta zasnovanom na terenskom radu i intervenciji, i ja sam se također nosio s njima u ranijim istraživanjima na nesigurnim mjestima, kao što su sliv rijeke Mano, u sjevernoj Ugandi i u DR Kongo. Ipak ta pitanja nigdje nisu bila tako akutna kao kada sam počeo raditi u Maliju i Sahelu 2007. godine. Razlozi za to leže u dubokim nesigurnostima i strahovima koje sa sobom nosi kombinacija nesigurnosti i gotovo nemogućnosti da se procijeni koji su dijelovi tog teritorija najrelevantniji za istraživanje.

Mada je situacija prilikom istraživanja povremeno znala biti vrlo nesigurna i u drugim zonama konflikta u kojima sam radio, moji istraživački timovi i ja nikada nismo bili direktna meta napada. To je bilo drugačije u Sahelu, gdje su se dešavali napadi džihadista pobunjenika na hotele kako bi se izazvale spektakularne drame za izvještavanje međunarodnih medija i gdje su stranci često uzimani za taoce, što je dovelo do značajnog smanjenja terenskog istraživanja u ovim područjima. Ova situacija zabrinjava zato što smo u opasnosti da ćemo izgubiti temeljno razumijevanje socijalnog pejzaža tih područja na osnovu nezavisnih empirijskih opservacija treće strane na terenu. Neki od sigurnosnih problema koji dovode do povlačenja sa terena su vrlo stvarni, dok su drugi motivirani univerzitetima i finansijerima nesklonih riziku. Mada se da nešto učiniti u vezi sa nespremnošću na institucionalni rizik, obavljanje istraživanja u visokorizičnim kontekstima je nešto s čime se trebamo bolje nositi.

U Sahelu, istraživanje koje se obavlja često karakterizira izvjestan stepen neizvjesnosti i sumnji, ako ne i prave paranoje. Posjete terenu su rijetke i obično kratke, što skoro onemogućava razvijanje sistematskih setova podataka na osnovu neposrednog prikupljanja podataka. To dovodi do toga da ovisimo o kombinaciji anegdotalnijih dokaza i većeg broja podataka koje prikupe izvori poput novinara ili obavještajaca čija je pouzdanost neizvjesna—ne zato što su ti podaci loši ili pristrasni, već zato što često ne znamo njihov kvalitet niti za koju su prvobitnu svrhu prikupljeni, analizirani i na određeni način uokvireni.

Dijelovi ovog problema mogu se riješiti triangulacijom što više podataka (vidjeti također McNeil, u ovoj knjizi). Druga strategija, koju često primjenjuju istraživači sa sjevera, je rad sa lokalnim partnerom, bilo da je to pojedinačni istraživač ili istraživačka organizacija, koji će obaviti prikupljanje podataka u rizičnim područjima, dok međunarodni istraživač ostaje u glavnom gradu ili na drugom relativno sigurnom mjestu u toj zemlji, ako ne i tako što će sa distance, 'od kuće' pokušavati potpuno kontrolirati proces istraživanja.

Oslanjajući se na prethodna razmatranja, sada ću se pozabaviti pitanjem koje se tiče lične sigurnosti istraživača i njihovih sagovornika na terenu – uključujući anonimnost doušnika, pozicionalnost istraživača i kako možemo osmisliti i generirati metode istraživanja na terenu koje pružaju sigurnost za istraživače kao i za njihove sagovornike, a da ne kompromitiramo kvalitet podataka i etičke standarde. To svakako nije lako, ali je moguće obaviti ovaj tip istraživanja na način koji je etičan, koliko je to moguće. To se obavlja u formi tri glavne stavke – upravljanje rizicima i istraživačka etika; izbjegavanje rizika i pristup; i nečinjenje štete.

Upravljanje rizicima i istraživačka etika

Dileme koje proizlaze iz pokušaja da se upravlja rizicima i istraživačka etika često su rezultat našeg bavljenja pitanjima koja se tiču kontrole, konfuzije i neuspjeha u istraživačkom procesu. Jako često, ovo je konsekvencija tenzije između ideala kontrole u i nad terenskim radom i stvarne konfuzije do koje dolazi u istraživačkom procesu, tenzije koju će u jednom trenutku doživjeti većina istraživača koji rade na terenu. 'Kontrola' je normalni pristup istraživačkom procesu kada ga obavlja istraživač na terenu.

Uz nekoliko značajnih izuzetaka, narative o kontroli nalazimo u većini vodiča za terensko istraživanje i metoda koje se zasnivaju na terenskom radu kao i u prijedlozima za grantove koje istraživači pišu kako bi ubijedili finansijere da finansiraju njihovo istraživanje. Ne čudi onda što istraživači-početnici doživljavaju konfuziju, ako ne i osjećanje ličnog neuspjeha, kada se očekivanja i (vlastiti) narativi o kontroli nad istraživačkim procesom suoče sa haotičnom realnošću terenskog istraživanja.

Mada se ovo suočavanje sa realnosti ne tiče samo istraživanja nasilnog ekstremizma, upravo u tim kontekstima, s njihovom napetom društvenom dinamikom, dešava se da percepcija i realnost gubitka kontrole nad istraživačkim procesom mogu biti posebno duboki – i potencijalno opasni za istraživača i one s kojima oni stupaju u interakciju u različitim ulogama - asistenata, doušnika i učesnika.

Osjećaj otuđenosti i strah za vlastitu sigurnost na terenu je vrlo normalna i dešava se svima. Međutim, upravljanje rizikom podrazumijeva više od sigurnosti samog istraživača – koji se često može vratiti u mirnije mjesto. Mora se uključiti i upravljanje rizikom svih učesnika u istraživanju, uključujući lokalne istraživače, asistente, posrednike i, ne u najmanjoj mjeri, doušnike. Vrlo često oni nemaju priliku da napuste to okruženje ako počnu privlačiti neželjenu pažnju nasilnih ekstremističkih grupa ili državnih sigurnosnih agencija. To također jasno sugerira da treba posebnu pažnju i senzibilitet posvetiti građi, informacijama i podacima koji se dobiju na terenu. Nije obavezno etički ispravno koristiti sve informacije do kojih se došlo. Istraživaču se mogu reći stvari koje bi mogle inkriminirati nekoga ili ga izložiti ozbiljnoj opasnosti. Ako postoji šansa da se sagovornicim/doušnicima kažu stvari koje ih kasnije mogu ugroziti, takve informacije ne treba koristiti.

Ovo je posebno važno u nasilnim ili konfliktom pogođenim mjestima, a pogotovo kada se radi sa nasilnim ekstremistom. Ovdje treba odgovoriti i na neka druga pitanja. Ovo je kontroverzno pitanje, ali ga ipak treba eksplicitno postaviti kada se provodi terenski rad o nasilnim ekstremističkim grupama. Bez obzira šta mi možemo misliti o našim doušnicima – bilo da su oni nasilni selefijski džihadisti, etnonacionalisti ili pripadaju ekstremnoj desnici – mi smo istraživači. Naš zadatak je razumjeti – producirati znanje, a ne djelovati kao detektivi ili istraživački novinari. To su naprosto uloge koje ne treba prihvatiti niti ih tu i tamo koristiti. Kao istraživači, mi treba da se držimo svoje uloge, a stav da doušnik mora ostati anonimna mora se poštovati bez obzira na naša lična politička ubjeđenja. Naša je odgovornost da zaštitimo naše izvore informacija kada nam govore nešto što će njih izložiti opasnosti.

Ova odgovornost da ih zaštitimo možda djeluje sasvim logično, ali je u praksi to mnogo kompliciranije jer neizbježno uključuje i neka pitanja koja se tiču toga ko smo mi na terenu. Mi smo istraživači, ali većina nas je i više od toga. Mi nismo mašine, već ljudska bića, i kao ljudska bića mi žudimo za poštovanjem i prijateljstvom i pogađa nas ono što vidimo oko sebe i iskazi o nasilju koje nam daju. Bilo bi tužno da je drugačije, jer bi to moglo značiti da se mi bavimo terenskim radom samo zbog svoje karijere. Brižnost je dobra stvar, ali to kako brinemo, i kako pokazujemo da brinemo, ima i šire implikacije.

Kao istraživači naša prva i najvažnija uloga je dokumentirati, analizirati i omogućiti razumijevanje. Mi nismo ni novinari niti radnici nevladine organizacije (NVO) ni društveni aktivisti, a svakako nismo krivični istražitelji. U isto vrijeme, efekat istraživanja utječe na mnoge zemlje kao i na naša vlastita politička ubjeđenja i agende, što nas može potaknuti da sebe vidimo kao nekog ko je više od istraživača. Željati pomoći, srećom, je česta potreba, pogotovo kada se radi sa ranjivim grupama, marginaliziranim stanovništvom i žrtvama nasilja nasilnih ekstremističkih grupa. Međutim, trebamo biti krajnje pažljivi da ne obećavamo ono što ne možemo pružiti i uvijek se moramo zapitati kako treba izgledati odgovorna empatija, ukoliko niste socijalni radnik.

Uspostavljanje prijateljstva tokom terenskog rada je moguće, ali će to mnogo češće podrazumijevati veoma nejednake odnose tako da postoje dobri razlozi da sami sebe podsjećamo na to koja je naša uloga. To također znači da mi kao istraživači i naučnici imamo odgovornost da izbjeghavamo senzacionalizam i viktimizaciju naših kompleksnih tema koje imaju ulogu – i u onome što mi pitamo učesnike u istraživanju i kako ih predstavljamo u rezultatima naših istraživanja.

Kako se nositi sa različitim ulogama o kojima je gore bilo riječi također ima značaja za to koliko smo dobro u stanju da ispregovaramo vlastitu pozicionalnost i identitet na terenu. Mi nešto predstavljamo i mi smo pogrešno predstavljeni i pogrešno shvaćeni na terenu. Najčešće, mada ne uvijek, to je uslijed toga koliko precizno sami sebe predstavimo i koliko smo u stanju dobro razumjeti lokalni kontekst.

Najčešće smo mi neko ko je došao izvana i ko ne pripada mjestima našeg terenskog rada, niti se trebamo pretvarati da pripadamo. Ako radimo bilo šta drugo osim intervjuiranja stranaca, predstavnika raznih intervencija i lokalnih elita, treba nam brzo postati jasno da nas naše porijeklo i to ko smo mi čini drugačijim, nekom vrstom čudnih osoba, i da je lokalcima uvijek vrlo lako da shvate da ono što mi radimo doslovno radimo u njihovom vlastitom vrtu. Posebno u područjima velike međunarodne intervencije, vrlo je razumljivo da će, čak ako mi možda i tvrdimo suprotno, ljudi smatrati da smo mi i međunarodna intervencija na neki način povezani.

Mi smo ono što jesmo i o tome treba da budemo poštteni. Iskorištavanje pogrešnog dojma lokalaca o tome ko smo kako bismo osigurali pristup nečemu ili nekome kome inače ne bismo mogli pristupiti generalno nije dobra ideja, i takvi manevri su ne samo etički pogrešni, već imaju i tendenciju da nam se vrate na nepredvidljive i neželjene načine, ostavljajući nas u mreži laži i kompromisa sa našim stvarnim identitetom koji na kraju može predstavljati opasnost i za istraživača i za osobe kojima je okružen. (npr., lokalne asistente, prevodioce, itd.).

NAVIGACIJA IZMEĐU RIZIKA I PRISTUPA

U idealnom svijetu, odnosi između istraživača i lokalnih asistenata bi bili zasnovani na povjerenju, poštovanju i eventualno prijateljstvu, čime se istraživač pretvara u ono što Geertz (1983:56) naziva 'mit o terenskom radniku kao kameleonu, koji je u savršenom skladu sa svojim egzotičnim okruženjem, koji je hodajuće čudo od empatije, takta, strpljenja i kosmopolizma'. Moje vlastito iskustvo sugerira, međutim, da dok odnosi sa lokalnim asistentima i istraživačima,

fikserima i posrednicima mogu vremenom prerasti u prijateljstvo ispunjeno povjerenjem, odnosi koji traju u dužem periodu uglavnom funkcioniraju ne unatoč nejednake ili asimetrične prirode, već upravo zbog nje.

Mi živimo u svijetu velikih nejednakosti, a novac je važan. Najčešće su istraživač(i) sa Globalnog sjevera ti koji pružaju prilike za finansiranje, kontroliraju proces istraživanja i troše značajan iznos resursa samog projekta. Osim ako se ne radi u projektu koji ima osiguran novac ili sa drugim elitama, to očito ima efekta na odnose između istraživača na terenu. Tako, mada se prijateljstvo može razviti, ova nejednakost ipak utiče na odnose.

To također znači da kada je u igri novac, kao što je uvijek slučaj, konkretne ugovore treba unaprijed sklopiti. Jasan razgovor sa svima o obavezama, zadacima, rokovima i iznosima za isplatu, kao i planovi mogu pomoći da se izbjegne nepovjerenje i uspostave dobri radni odnosi. Može se činiti da je teško započeti odnos na jedan tako poslovan način, ali ako se stvari ostave da vise u zraku, to može stvoriti različita očekivanja koja mogu podrivati samu saradnju. Pitanja poput moguće koprodukcije u istraživanju u vidu zajedničkih članaka, izvještaja ili uvodnika u časopisima može se tretirati na sličan ugovorni način, ali također treba imati u vidu pitanje da li je to potencijalno štetno za lokalne istraživače. U svim slučajevima, istraživači trebaju pažljivo razmotriti moć koju mogu predstavljati za druge, u smislu dostupnosti novca, publikacija i poslova ili, jednostavno, to što su oni tačka kontakta sa vanjskim svijetom jer ova percepcija moći može učiniti da ljudi ulaze u rizike tamo gdje bi ih inače izbjegli.

Moj argument je da je ovaj generalni trend čak relevantniji na veoma nesigurnim mjestima gdje međunarodna zajednica ima tendenciju da živi u kasarnama u koje lokalni istraživački rijetko mogu ući, dok je istraživačima sa Globalnog sjevera to moguće. Nesumnjivo je da postoji jedan element straha u istraživanjima koja su povezana sa intervencijom na veoma nesigurnim mjestima. Rad na mjestu gdje sam potencijalna meta mene je povremeno navodio na to da dvaput razmislim o lojalnosti onih sa kojima radim i s pažnjom pristupim njihovim savjetima u pogledu sigurnosti. Da li oni donose ispravne odluke, i do kojeg stepena činjenica da sam ja tu utječe na te odluke? Jesu li spremni da više rizikuju nego što bi to inače činili? Da li oni dogovaraju rizične sastanke samo da bih ja ostvario svoj plan istraživanja?

To su problemi, pitanja i dileme o kojima bih ja vjerovatno trebao razmisliti kritički mnogo ranije. Pitam se da li razlog za to može biti to što smo 'mi'—odnosno, istraživači poput mene kome je terensko istraživanje konflikta karijera i koji od toga žive—stvorili društveno okruženje gdje jedva da se razgovara o strahu, nepovjerenju, greškama i paranoji. Da li mi kolektivno njegujemo sliku da smo sposobni raditi svoj posao bez obzira na sve, gdje mi postajemo 'heroji' svojih vlastitih priča, bez imalo prostora za dilemu i strah? Znam da sam ja kriv što sam od sebe i mojih 'terenskih avantura' stvorio brend.

Da razmotrimo na trenutak mjesto poput Tillabérija u Nigeriji. To je dio zone blizu tri granice, između Burkine Faso, Malija i Nigerije, ali to ustvari nije periferna regija jer je smještena samo 50 kilometara od glavnog grada Niameya. Ta regija je tako brzo postala toliko nasilna da joj je

pristup veoma težak. To znači da je ono što se tu dešavalo bila gotovo enigma – koja je uloga pobune Islamske države na širem području Sahare (ISGS)? Kako se ljudi nose sa novim nasilnim društvenim pejzažom s kojim su se suočili? Šta se desilo sa sezonskim premještanjem životinja? To su samo neka od osnovnih pitanja za koja istraživač poput mene gotovo očajnički želi da nađe podatke koji bi mu mogli pružiti moguće odgovore. To također podrazumijeva da se čovjek suočava sa situacijom gdje je lako početi praviti kompromise i narušiti delikatnu ravnotežu između izbjegavanja rizika i mogućnosti pristupa terenu. To je posebno slučaj ako sam dizajn istraživačkog projekta uključuje lokalne istraživače. Imati pristup podacima koji su drugima nedostupni je, naravno, izuzetno iskušenje i kad se javi ta ambicija, lako je početi praviti kompromise i početi razmišljati da čak ako ja i ne mogu otići ili se ne usuđujem otići na neko mjesto, što često može biti ispravno, oni (tj., lokalci) mogu otići i prikupiti podatke za istraživanje. Ovo je dilema sa kojom će se čovjek često suočiti a lako je minimizirati rizik da bi se dobio pristup koji očajnički želimo.

NE ČINITI ŠTETU – LAKO JE TO REĆI, TEŠKO SE PRIDRŽAVATI

Većina nas jasno ne želi činiti štetu, ali primjer koji slijedi će naglasiti da je to mnogo lakše reći, nego se toga pridržavati. Nekoliko je razloga za to. Međutim, važan razlog je da mi radije ne govorimo o konfuziji, strahovima i distanciranju na koje nailazimo tokom terenskog rada na nasilnom ekstremizmu, već umjesto toga, čim se istraživanje obavi mi brzo "skinemo skele", ostavljajući za sobom samo dobro napisan objavljeni članak ili knjigu, i time navodimo studente i mlađe kolege da misle da starije kolege uvijek uspijevaju na terenu. To je daleko od istine, pošto sama logika terenskog rada znači da mi pravimo greške, mada volimo biti heroji naših vlastitih priča. Vrlo rijetko – mi – bolje etablirani istraživači govorimo o našoj vlastitoj konfuziji, strahovima i osjećaju otuđenja na terenu.

Evo pokušaja s moje strane koji pokazuje ne samo konfuziju i strah, već i da maksimu 'ne činiti štetu' interesi i ambicije lako mogu gurnuti u stranu. Uvijek sam bio ponosan na pravilo koje sam primjenjivao u radu u Bazenu rijeke Mano, u DR Kongo i sjevernoj Ugandi: nikome ko je radio sa mnom nisam dozvoljavao da rizikuje u onome u čemu ja sam nisam bio spreman rizikovati. To je značilo da, ako se nisam osjećao ugodno da putujem na određeno mjesto ili da se sastanem s nekim, to niko drugi nije trebao činiti. Zapravo sam čak i pisao o tome i o opasnosti koju finansijska sredstva kojima ljudi poput mene raspolažu može lokalne istraživače i asistente istraživača navesti da preuzimaju veći rizik nego što bi to normalno činili. To je naizgled lako pravilo, ali nije obavezno i pravilo kojeg sam se ja uvijek pridržavao. Sve teža mogućnost pristupa terenu sa kojom sam se suočio u Maliju nakon 2012. godine me je gotovo neizbježno navela da počnem praviti neke kompromise u tom pogledu. Kao istraživači, mi želimo što je moguće preciznije podatke i želimo da baš mi imamo najinteresantnije i nove informacije. Tako će uvijek postojati iskušenje da se pokuša probiti do teško dostupne lokacije, razmišljajući 'Ma hajde da krenemo!' To je upravo ono što sam ja učinio jedne noći.

Moram priznati da me fasciniraju pobunjenici poput Mokhtara Belmokhtara (vidjeti Bøås 2015.). Ja nisam samo fasciniran njegovom ulogom čovjeka koji stoji iza napada na gasno postrojenje

Aménas u Alžiru 2013, što ga je učinilo najslavnijim i najtraženijim džihadistom u Sahelu, već i sa cijelim njegovim životnim putem—kako je kao mladić napustio Alžir i 1980-ih se borio u Afganistanu, onda se vratio i odigrao ulogu u alžirskom građanskom ratu tokom 1990-ih, nakon čega je uslijedilo vrijeme u kojem je bio bandit, krijumčar i pobunjenik koji je lutao sjevernim Malijem i drugim periferijama Sahela, sve dok nije napustio sve kriminalne mreže i postao ono što je danas: mitsko lice sahelskog džihadizma.

Tako sam ja bio uzbuđen kad mi je, jednog jutra u Bamaku, u razgovoru o tome s kojim doušnicima da razgovaram sljedeće sedmice i gdje, jedan pouzdani posrednik rekao da možda postoji moguće da se nađemo sa selefijskim borcem koji se nedavno vratio i koji je proveo neko vrijeme sa Belmokhtarovim pobunjenicima, *al-Mourabitounima*. Rekao sam mu da ako bi bilo moguće dogovoriti taj sastanak, neka to i učini. Rekao je da će pokušati. Nekoliko dana kasnije rečeno mi je da je ovaj bivši borac spreman da se sastanemo na jednom mjestu na obodu Bamakoa. Posrednik koji mi je obezbijedio taj kontakt i koji mi je pomagao u razgovoru—samo nas dvojica, pošto sam smatrao da bi uključivanje drugih moglo ugroziti tu priliku ili čak skrenuti pažnju sigurnosnih snaga na nas - a onda bi cijeli taj sastanak pošao po zlu. Razgovarali smo neko vrijeme, debatirali o razlozima za i protiv. Je li to bilo realno? Hoće li biti moguće? Hoće li se ta osoba pojaviti? Možemo li mi verificirati ono što bi nam on mogao reći? Razgovarali smo i o vlastitoj sigurnosti, i svog sam posrednika pitao da li se on osjeća sigurnim i da li mu je ugodno da obavi taj sastanak. Rekao je da je u redu, da neće biti problema.

I tako smo se mi uvečer istog tog dana pripremili da krenemo. Bili smo samo nas dvojica i vozač koji je znao samo gdje treba da nas odveze i ništa više. Kako smo se počeli primicati mjestu sastanka na obodu grada, smračivalo se, i okolo je bilo malo svijeta. Mogao sam osjetiti kako u kolima raste napetost, ali sam to odlučio ignorirati. Ušli smo u nekakve mračne zgrade u nešto što je izgledalo kao napušteno malo dvorište između tri stare derutne kuće. Kada smo parkirali auto, ostavivši upaljene farove i motor, moj posrednik je postao nemiran a još nervozniji kada se iz sjene pojavio ne jedan, već četvorica ljudi koji su nam rekli da isključimo motor i ugasimo farove. Bilo je itekako jasno da smo na mjestu na kojem nismo trebali biti. Čovjek s kojim smo se trebali sastati nije bio sam. Bio je sa još trojicom ljudi. Jesu li oni bili prijatelji, bivši borci, ili nešto drugo? Nikada to nismo shvatili, ali bili su agresivni i bijesni i tražili su novac. Ono za šta sam se nadao da će biti zanimljiv događaj koji će mi pružiti nove uvide u unutrašnji život *al-Mourabitouna* završilo je našim pokušajem da se na najbolji mogući način izvučemo s tog sastanka. Nakon dugih razgovora koji su ličili na pregovore, na koncu smo se dogovorili da dvojicu od njih povežemo na drugo odredište na vanjskim granicama Bamakoa, i kada smo tamo stigli, oni su jednostavno izašli iz auta i nestali u mraku. Nikada nismo shvatili o čemu se radilo i nikada o tome kasnije nismo mnogo razgovarali—obojica smo izgleda bili sretni što smo to u sebi potisnuli kao jedan 'loš dan' na terenu.

Tek mnogo kasnije počeo sam razmišljati o tome i shvatio da to nije bio tek slučaj posrednika koji je donio lošu odluku, nego se veoma ticalo i mene samoga. Oni sa kojima sam radio znali su šta me zanima i u ovom slučaju to znanje je jednog od njih navelo da uradi nešto što očito ne bi uradio. Trebao sam to unaprijed vidjeti. Trebao sam prepoznati da je ono što me je navelo na tu

odluku bio nejednak odnos, zasnovan na hijerarhiji moći koju sam ja imao time što sam imao kontrolu nad finansijskim sredstvima i predstavljao globalne veze jer sam objavljivao radove i radio druge stvari koje su zanimale mladog i ambicioznog istraživača poput njega. Ja sam pogrešno razumio situaciju ne shvativši da je u pokušaju da se približi meni i globalnim vezama koje sam predstavljao, moj posrednik na kraju uradio nešto što nikada ne bi, da nije bilo mene.

Terensko istraživanje uvijek se tiče novca ili kapitala neke vrste. Bez novca mi ne možemo putovati, imati smještaj ili angažirati lokalne istraživače. To za lokalne partnere ima značaja. To bi trebalo biti očito, ali to je tako izrazito kad se radi o terenskom istraživanju da se gotovo nikada ne spominje u knjigama ili člancima o terenskim istraživanjima ili u priručnicima od kojih se očekuje da pripreme studente i mlade istraživače za rad na terenu. Mi radije ne govorimo o tome pošto bi to naglasilo hijerarhiju moći koja postoji između 'internacionalnih' i lokalnih istraživača. Novac ima ozbiljne implikacije na odnose u istraživanju: lokalni istraživači u slabim i siromašnim državama u kojima je nasilni ekstremizam prisutan trebaju sredstva za istraživanje i za svoje plate, i to može u velikoj mjeri utjecati na ono što su spremni učiniti, i na rizike koje su voljni preuzeti. Ne postoji savršen lijek za ovaj problem ili dilemu u ovakvom okruženju. Jedina stvar koju možemo učiniti je da s njima budemo iskreni.

ZAKLJUČNE OPSERVACIJE

Diskusija o dilemama koje prate terenska istraživanja u područjima u kojima su prisutne ideje i akteri nasilnog ekstremizma a kojima se ovaj rad bavi, povezana je i sa širom debatom o neuspjehu istraživača. Percepcije 'neuspjeha' u istraživanju nisu izuzetak, već pravilo. Generalno govoreći, međutim, neuspjeh—što je nekada bio osnov za pozitivističko istraživanje u formi Popperovog falsifikata koji je doveo do napretka u nauci—čini se da je gurnut u sjenu privatnih razgovora među prijateljima ili bliskim kolegama. Sklonost da se priznaju (ili ne priznaju) neuspjesi u istraživačkom procesu je manje posljedica generalnog pristupa kojeg istraživač zauzme, mada izvjesni pristupi mogu biti skloniji prihvatanju 'grešaka' poput momenata iznenađenja ili 'kreativnih zastoja' koji su potaknuli istraživanje u samom početku. Umjesto toga, šutnja o neuspjesima i dilemama u istraživanju više je problem koji se tiče istraživanja kao karijere i akademskog svijeta kao konkurentnog tržišta, gdje se pojedinci natječu za pozicije, napredovanje i finansijska sredstva za istraživanje. Prihvatiti pretpostavljeni 'neuspjeh' kao nešto normalno u naučnom radu uveliko bi pomoglo rješavanju nekih od dilema koje se tiču kontrole i konfuzije na terenu—kao što bi i razotkrilo da je ono što se smatra neuspjehom posljedica pojednostavljenog i formaliziranog shvatanja šta je zapravo društveno-naučno istraživanje.

Istraživači su ljudska bića i kao ljudska bića praviti će greške. Svako ima osjećanja napetosti, straha i nepovjerenja kad radi na terenu i to treba prihvatiti kao normalno. Mi svakako nismo mašine, već ljudi sa emocijama i odnosom prema samome sebi. Stvarni problem je šutnja o tim dilemama. Ovaj rad je pokušaj da se razbije ta šutnja zato što tada možemo mnogo bolje otvoreno razgovarati o tome i time stvoriti refleksivnu i otvorenu atmosferu za tekuće diskusije o

tim dilemama, mada time ne možemo razriješiti sve etičke dileme terenskog rada o nasilnom ekstremizmu, Ovo je najvjerojatnije jedini lijek koji postoji. Iako to nije lijek koji će nam pomoći da ih prevaziđemo, barem ćemo ih lakše razumjeti i odnositi se prema njima što je moguće etičnije i senzibilnije.

Nikada nije lako raditi na terenu, a pogotovo je istraživanje o nasilnom ekstremizmu neizbježno etički problematično. Međutim, u svijetu iscjepkanosti, polarizacije, lažnih vijesti i pristranog izvještavanja, ovaj tip nezavisne analize koju pruža treća strana također je veoma potreban. On može promijeniti pogrešne dojmove, može omogućiti razumijevanje, ispraviti pogrešno postavljene politike i intervencije i može dati glas ljudima koje inače ne bismo čuli. Štaviše, on može biti od velike koristi za one sa kojima radimo. Svijet svakako nije pravedno mjesto, a to obilježava naše različite odnose sa učesnicima i kolegama na terenu. Međutim, to ne znači da ne možemo postići da ti odnosi funkcioniraju, ako smo svjesni naših različitih pozicija i kako se one zajedno mogu iskoristiti na obostranu korist. Ta korist nas neće učiniti jednakima, niti će obavezno biti podjednako raspodijeljena, ali će učiniti da rad sa partnerima i učesnicima u istraživanju na mjestima gdje obavljamo terenski rad bude manje eksploatatorski, a više izjednačen i pravedan.

REFERENCE

- Bliesemann de Guevara, B. and M. Bøås (2020) *Doing Fieldwork in Areas of International Intervention: a Guide to Research in Violent and Closed Contexts*, Bristol: Bristol University Press.
- Borum, R. (2011) 'Radicalization into violent extremism II: a review of conceptual models and empirical research', *Journal of Strategic Security* 4(4): 37-82.
- Bøås, M. (2015) 'Crime, coping and resistance in the Mali-Sahel periphery', *African Security*, 8(4): 299-319.
- Bøås, M. and K.C. Dunn (2013) *Politics of Origin in Africa: Autochthony, Citizenship and Conflict*, London: Zed Books.
- Bøås, M., K.M. Jennings and T.M. Shaw (2006) 'Dealing with conflicts and emergency situations', in V. Desai and R.B. Potter (eds) *Doing Development Research*, London: Sage, pp 70-78.
- Coolsaet, R. (2016) 'All radicalisation is local: the genesis and drawbacks of an elusive concept', *Egmont Paper No. 84*, Brussels: Egmont.
- Geertz, C. (ed.) (1983) *Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology*, New York, NY: Basic Books.
- Heath-Kelly, C. (2017) 'The geography of pre-criminal space: epidemiological imaginations of radicalisation risk in the UK Prevent Strategy, 2007-2017', *Critical Studies on Terrorism* 10(2): 297-319.
- Horgan, J. (2008) 'From profiles to pathways and roots to routes: perspectives from psychology on radicalization into terrorism', *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 618(1): 80-94.
- Kepel, G. (2005) *The Roots of Radical Islam*, London: Saqi Books.
- Kundani, A. (2012) 'Radicalisation: the journey of a concept', *Race and Class* 54(2): 3-25.
- Macaluso, A. (2016) 'From countering to preventing radicalization through education: limits and opportunities', *HIGJ Working Paper No. 18*, The Hague: The Hague Institute for Global Justice.
- Neumann, P. (2006) 'Europe's Jihadist challenge', *Survival* 48(2): 71-84.
- Schmid, A. (2013) 'Radicalisation, de-radicalisation, counter-radicalisation: a conceptual discussion and literature review', *ICCT Research Paper*, The Hague: International Centre for Counterterrorism.

Silber, M.D. and A. Bhatt (2007) *Radicalization in the West: The Homegrown Threat*, New York: NY Police Department.

UNDP (2017) *Journey to Extremism*, New York: United Nations.

UNSG (2016) *Plan of Action to Prevent Violent Extremism*, New York: United Nations.

Vigh, H. and M. Utas (2017) 'Radicalized Youth: Oppositional Poses and Positions', in M. Bøås and K.C. Dunn (eds) *Africa's Insurgents: Navigating an Evolving Landscape*, Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 23–42.

BILJEŠKE

- * Ovaj rad o politikama naslanja se i inspiriran je radom Berit Bliesmann De Guevara i Mortena Bøåsa (ur.) (2020) *Doing Fieldwork in Areas of International Intervention: a Guide to Research in Violent and Closed Contexts*, Bristol: Bristol University Press.

www.atlantskainicijativa.org